

УДК 821.512.154

АБЫЛКАСЫМОВА Р.
Ж.Баласагын атындагы КУУ
Abylkasymova R.
KNU named after J.Balasagyn
Rita.Abylkasymova@mail.ru

Ч.АЙТМАТОВДУН КӨРКӨМ ОБРАЗ ТҮЗҮҮ ЧЕБЕРЧИЛИГИ

Мастерство Ч.Айтматова в создании художественных образов

Mastery of Chingiz Aitmatov in the creation of artistic images

***Аннотация:** макалада Айтматовдун романындагы образдарды жалпылап талдап чыгууну максат кылдык жана анын образ түзүү чеберчилиги көрсөтүнү чечтик анын көркүн ачат, чыгарманын жүгүн көтөрөт, идеялык мазмунун түзөт.*

***Аннотация:** в статье мы поставили себе задачу проанализировать образы в романе Ч.Айтматова и показать его мастерство в создании художественных персонажей. Потому что образы в произведении выполняют функцию символов. Образы помогают раскрыть произведение и повышают идею его содержания.*

***Annotation:** in this article, we set ourselves the task to analyze the images in the novel Chingiz Aitmatov and to show his skills in the creation of artistic images. Because the images in a work function as symbols. The images are helping to reveal the product and enhance the idea of its contents.*

***Негизги сөздөр:** образ; каарман; роман; чеберчилик; көркөм.*

***Ключевые слова:** образ; герой; роман; мастерство; искусство.*

***Keywords:** the image; the hero; the novel; skill; art.*

Бардык көркөм адабияттын негизги предмети адам. Ошондуктан биз адамды образ кылуу менен ар тараптан чыгарманы өнүктүрөбүз, кенен-кесири изилдейбиз. Ошого эле туташ айбанаттар менен жаратылышты да бирге изилдейбиз, себеби, булар бири-биримен тыгыз байланышта, ансыз чыгарма көркүнө чыкпас[2]. Анткени, образдар чыгармада символдук кызмат аткарып, көркөм мүнөздөрдү толуктайт, чыгарманын көркүн ачат, чыгарманын жүгүн көтөрөт, идеялык мазмунун түзөт. Мына ошондуктан бул жобого таянуу менен Айтматовдун романындагы образдарды жалпылап талдап чыгууну максат кылдык.

Кантип «жакшы» адамдарды «жаман» адамдардан айырмалоо керек, аны кантип айырмаласа болот? Деги, ким эле өзү жөнүндө: «Мен жаманмын жана жамандыкты жактырам», – десин? Ооба, адамдарды жеке бирден алып караганда да, ал айырмачылыкты билүү кыйын, ошентсе да айлана чөйрөгө, жалпы эле дүйнөгө карата болгон мамиленин жалпы жааматтык критерийи Ч. Айтматов романда козгогон глобалдуу масштабдагы проблемаларга кайрылууда мурдагыларынан айырмаланып, бийик, актуалдуу илим адамдарынын, илимпоздордун тагдырына, алардын ой жүгүртүүсүнө, жасаган эмгегине басым коёт. Жазуучунун практикасында башкы каарманды, башка улуттун өкүлү кылып алуу жаңылык эмес.

«Кыямат» романында дини жана улуту башка, орус адамы АвдийКалистратовду башкы каарман катары алса, «Кассандра тамгасында» башкы каармандардын бири кылып, океандын ары жагындагы материктин өкүлү – окумуштуу Роберт Боркту алат. Жазуучу аны жөн жеринен тандап алган жок. Проблемалардын глобалдуулугу ушундайкадам жасоого алып барды. Экинчиден Америка демекчи, булөлкөдөгүлөр өздөрүн «бардык мезгилдин жана элдердин эң күчтүүсү» катары сезишет. Кийинки учурларда бул версия кээ бир башка өлкөлөр тарабынан да кубаттоого алынууда.

Ал эми өзүн космостун кечили атаган, каттын ээси Филофей (Андрей Андреевич Крыльцов) болсо орус адамы. Ушундан улам азыркы дүйнөдөгү окуялар жер жүзүндө жашап жаткан бардык улуттарга жана элдерге тиешелүүдеген тыянак чыгарууга болот.

Кылымдын социалдык катаклизмдери менен азыркы өнүккөн цивилизация бир топ глобалдуу проблемаларды пайда кылып жатканын билебиз. Романдын бүтүндөй жүгүн көтөрүүдө «Кылым карытаар бир күндөгү» Эдигей, «Кыяматтагы» Бостон менен Авдий да чабалдык кылмак. Ошондой эле кандай гана автордук чеберчиликке салып жазылбасын, ал чыгарма жасалмадай туюлуп калмак. Себеби, адамдын ички дүйнөсүнүн татаалдыгы баштатан белгилүү чындык [3]. Ошентип, романдын жүгүн көтөрүүгө, катышкан каармандардын, ар бирине талдоо жүргүзөлү.

Роберт Борк – илим адамы, интеллектуалдуулугу бийик инсан. Анын образы аркылуу илимпоздордун турмушу конкреттүү сүрөттөлөт. Ал өмүрүнүн аягына чейин жан дүйнөсүн байытып, дайыма изденүү багытында жүргөн, өзүнүн идеясын өтө берилүү менен аздектеген илимпоз. Ал өз илиминде турмуш чындыгы, абийир, адилеттик үчүн бүт өмүрүн сарптап келген. Гарвард университетинин окумуштуусу футуролог Роберт Борк ошол мезгилдин чыгаан илимпоздорунун бири эле. Калк арасында азыр көптүр таанымал, студенттер арасында кадыр – барктуу киши. Үй-бүлөдө сүйүктүү ата, жар жана келечек үчүн кам көргөн, элдин мүдөсүн ойлогон айкөл адам. Көп эмгектердин ээси, эли үчүн ак эмгектенген мыкты адис, акылдуу илимпоздун бир купуя сыры боло турган. Ал киттердин жашоосу жана өлүмү эле. Киттердин үйүр – үйүр болуп биригип, капысынан эч себепсиз, чогулуп сүйлөшүп алышкансып, түн жамына жээке келишип, суусу кызыл ашыкка жетпеген жерге бой таштап, чаңкап өлүүсү таң калтырчу. Ошол жээкте, артындагы океанга кайра кирип кетүүгө кенедей да аракет жасашпай киттер өлүшөт [1]. Алар эмне үчүн минтишет, себеби эмне? Жаныбарлар дүйнөсүндө мындай болбойт, киттердин өз жанын өздөрү кыйышы биологиялык түрдүн өзүн өзү сактоо законуна карама-каршы келет. Башкача айтканда, табиятка туура келбейт. Атаганат, ушул сырды ачып, сүйүктүү жарыма мактансам дегенде денеси балкып кетээр эле. Ошол күнү футуролог Роберт Борк Европадан кезектеги конференциядан кайтып келаткан. Сөз дагы эле баягы дүйнөлүк цивилизациянын келечеги жөнүндө, монополярдуу өнүгүүнүн коркунучу жана башка ушуга окшогондор жөнүндө жүрдү. Булар Борк үчүн дайыма актуалдуу эле. Жыл өткөн сайын, бул эмгектерин, илимин канчалык терең өздөштүргөн сайын ошол көшөрүп изилдеген изилдөөсүнүн аягы жоктой сезиле баштаган.

Роберт Борктун ою боюнча, азыркы кездеги адам баласынын алдында таптакыр башкача проблемалар турган. Бул капысынан күн табын жоготуп, сууй баштаганда, же тескерисинче, өтө ысып кеткенде адамзат сезгенге салыштыраарлык нерсе болмок. Бул жаңы проблемаларды ойлоо менен адамзат ал проблемадан кантип чыгуунун жолдорун, формаларын ойлоп тапмак. «Мына ушул жөнүндө жазсам, келечектин өнүгүүсү тууралуу жоромолдоп жазып берсем, убактым жетээр бекен?» – деп кыялданчу. Бирок, илимпоз жашоосунда күтүлбөгөн бир окуя болоорун купуя сезчү. Ошентип, ал «бир күн» да келди. Боркту баарынан таң калтырганы – анын буга чейинки жашоосу, кыскасы, эмнеге жетишсе, ошонун баары Филофейдин ачылышын күтүп жүргөндөй сезилди. Эми гана чыныгы максатына жеткендей көрүндү.

Жан-дүйнөсүнө бүлүк түшүп, болуп көрбөгөндөй канааттанууну пайдакылды. «Асмандан издегени жерден табылгандай», өмүр бою эңсеп жүргөн буюмуна жеткендей таасир калтырды. Ушундан улам космос монахы жазган ачылышты жан дили менен коргоого бел байлады. Себеби, футуролог Боркту акыркы күндөрдө дүйнөдөгү баш аламандык, эки жүздүүлүк, адамдарды оңой менен изилдеп чыгуу кыйын экени кыйнай баштаган эле. Гуманист илимпоз буга эч качан көнө алмак эмес. Ошондуктан тынчы кетип Кассандро-эмбрионун ачып чыккан илимдин авторунун пикирлеши, жактоочусу болуп чыга келди.

Адамдын жашоосу жөнүндө Роберт Борк ар дайым ойлончу. «Жаратылышынан адам алпейим болуп туулбайт, жок, ал үчүнталыкпастан жан дүйнөнүн күч-кубатын үрөө жана кол жетпес идеалга жетиш үчүн ар бир жолу, ар бир жаңыдан туулган сайын ага кайрадан киришүү талап кылынат. Адамдын бардык адамдык кудурети ушуга жумшалууга тийиш. Мына ошондо гана – ал адам» [1]. Кыскасы, жазуучуну адамзат жөнүндө кыйнаган ойлор Р. Борктун образы аркылуу ачылып берилген. Борктун дагы бир баса белгилеп кетчү касиети, бул – ал тарыхты жакшы билгендиктен ааламдагы ар бир улуттун бакыбат жашоосун, ошолулуттар арасында конфликттер аз болушун каалайт.

Дин маселесине этият бирөөлөр айткандай кыргыз кыртышынан четтеп, чет эл адабиятын ээрчип кеткендей туюлушу мүмкүн, бирок, таптакыр андай эмес, тескерисинче, жазуучу көңүлүндөгү көп оюн так ушул Филофейдин тагдыры, караңгы массанын трагедиясы менен дүйнө жүзүндө кездешип жаткан проблемаларды айтууга жетишкен [4]. Азыркы учурдагы жана өткөндөгү тарыхый кырдаалдарды, инсандарды жакшы билгендер, жазуучунун чыгармасындагы көп пландуулуктун зарылдыгын түшүнөөр эле. Эгер чындап азыркы цивилизациянын, илимий-

техникалык революциянын залакалары пайдасынан көбүрөөк болуп кетсе, анда жер үстүндөгү жашообир тыйынга турбай калаарын бул кылмышка дал ушул кассандро эмбриондор, болбосо дагы ушул сыяктуу бирөөлөр бараарын кантип көз жаздымда калтырып коё алабыз.

Филофей – мүнөзү боюнча татаал каарман болгондуктан, аны деле башкы каарман катары карасак болмок. Бирок, андай болбоду. Кантип да ага образдык аныктама берүүдө аны оң каарманга же терскаарманга кошуу кыйынчылыкка турат. Ошондуктан бул каармандынообразын экиге бөлүп кароого туура келет. Биринчиси- ал Филофей болгонго чейин ким эле? Кадимки турмушта, реалдуу жашоодо ал Андрей Крыльцов деген катардагы адам болчу. Ошол мезгилдин көзү менен алып карагандачыгаан, алдыңкы илимпоздордун бири. Филофейди космос пайгамбары деп атады. «Пайгамбар» деп аташынын себеби пенде үчүн калтырган илимидир [5].

Андрей Крыльцов – татаал тагдырдагы адам. Ал таштанды бала, ата-эне, үй-бүлө деген түшүнүктөн оолак балдар үйүндө чоңойгон, өзүнчө социалдык катаклизмдин алкагында калган тип, өз чөйрөсүндөгү илимдин белгилүү бир системасынын туткунунда гана жашаган адам. Ошол эле учурда ал кекчил, мансапкор, диктат. Буга өзү жашаган система жана гениндеги фашисттик белгилер себеп болот. Анын эксперименталдык жол менен ойлоп тапкан иксроддору келечекте ядролук жардырууну ишке ашыра турганын билсе да, солк деп койбогон кайдыгерлиги, ташбоордугу, дүйнөдөгү адам аттуунун ичинен эң коркунучтуусу экенинен кабар берет. Мурдагы советтик балдар үйүнүн тарбиялануучусу кийинчерээк көрүнүктүү илимий ишмер Андрей Андреевич Крыльцов – Филофей өмүрүнүн көпчүлүгүн илимдин али ачыла элек сырларына багыштап, Москвадагы жашыруун мекемелердин биринде «келечекте коммунизм куруучу» деп эсептелген жасалма жол менен жарыкка келүүчү жаңы адамдардын түрүн анонимдүү түрдө жаратуу проблемасынын үстүндө иштейт [6].

Мансапкор дегенибиз, жаш экспериментатор, биологияда жаңы илимдин ачылышын баштоочусу, уюштуруучу, жетекчи катары кадыр баркка ээ болуп, көзүн туман каптап, эч нерсе көрүнбөй, мен кыйын илимпозмун деген менменсинүү күчтүү эле. Бардык адамдардан илимий жактан артыкча болсомдегенде эки көзү төрт эле. «Жан сырында» А. Крыльцов өзү жөнүндө төмөнкүдөй айтат: «Жашырганда эмне, мен адам баласынын каргыш тийген пендечилигинен алыс эмес болчумун, мен мансапкорлуктан, менменсинүүдөн алыс эмес болчумун. Мен дайыма өзүмдүн да, өзгөнүн да көзүнө көрүнүүгө, өзүмдүн кадыр-баркымды бекемдөөгө аракеттенчүмүн. Менин аркамдан: «Биздин гендик!» – деп шыбырашып калганда, ал дегеле «биздин генеральный директор» дегенди билдирчү эмес, ал «биздин гениальный диктатор» дегенди түшүндүрчү. Мен ага кенедей да терикчү эмесмин. Муну түшүндүрүү кыйын, бийликти ак эткенден так этип самоо, чаңкап көздөө – чынында эле адамзат пендесинин акыл жеткис табышмактарынын бири жана мен дагы өкүм жүргүзүүнү эңсечүмүн, тартипти талап кылчумун, өзүмдүн «жабык» лабораториямдын кызматынан кийин, директор болгон соң институттун кызматкерлеринен да кыңк этпей баш ийүүнү талап кылчумун: талант жана тартип – кадрларды тандоодо менин карманган принцибим ушул болчу [1]. Көрүнүп тургандай бул образ аркылуу автор «бийлик» дегенде эт-бетинен кеткен мансапкорлордун бетин ачат. Өзүмө жакшы болсо болду деп, өзгөнү унуткан маңкурттардын абийирин төгөт. Үй-бүлөдө да Андрей диктат эле. Аялынын төрөшүн каалабай нечен жолу аборт жасатып берди, кээде өзү жасады. Бул жерден Андрей аялын сүйбөгөндүгүн баамдайбыз, өзүмчүлдүгүн байкайбыз.

Ал эми иксрод токтолсок – бул «манкурттуктун» жаңы тиби, алар 21-кылымдын идеологиясынын рыцарлары болушмак [1]. Крыльцовдун лабораториясынан күн сайын көптөгөн аялдардын жана келечекке жасалма жол менен келген наристелердин тагдыры чечилип турган. Бир кездеги таштанды бала экендиги жан дүйнөсүн бекем бийлеп, айлана-чөйрөлөргө өзүн мыкты экендигин далилдөө жүрөгүнө кыттай орногон, канында фашисттик эгоизмдин, таш боордуктуктун зили бар Крыльцов түрмөдөгү зек аялдарга имплантация жүргүзүп жүргөн күндөрдүн биринде капысынан

Рунага туш болот. Руна Лопатина жашыруун жайга адам тагдыры менен ойногон азезилдин (Крыльцовдун) адамдык сезимин ойготуу үчүн келгендигин айтып, бүткүл адамзаттын алдында жооп берүүгө тийиш экендигин эскертип, аны кылмышкер деп айыптайт. Өмүрү эч качан тескери пикир, эскертүү угуп көрбөгөн Крыльцовко бул окуя аябай катуу таасир этет. Айрыкча Рунанын трагедиялуу өлүмү да анын биротоло бирчечимге келишине түрткү берип, рухий жактан ойгонууга, ойлонууга алып келет. Инкуба болуу үчүн алынып келинген Руна менен болгон диалог анын ашынган түз сызыктуу турмушун таптакыр өзгөртөт. Анын гумандык сезими, абийиринин ойгонушу менен катар ага дагы кандайдыр бир керемет күч, сүйүү сезими пайда болот. Ал бул

жаркын сезиманын ишиндеги ийгилигинен да, максатынан да, байлыгынан да, авторитетинен да, илимий идеяларынан да артык тураарын түшүнөт.

«Менин жаңы турмушум эртеңки күндөн, Рунаны мага алып келген сааттан башталмак» – деп, бекеринен айтпайт, Филофей. Чыгармадареалдык шарттуулук диалог формасында ишке ашкан. Ушул жерден көзалдынан сүйүү сезимдеринин керемет күчү чубап өтөт. Ооба, сүйүүсезими гана адамдарды өзгөртө алат, адамдарды жакындатат, жакшыртат, тазартат. Чын сүйүүгө кабылгандар гана бири-бирине өтө аяр, чын ниети менен мамиле кылышат, жардам көрсөтүшөт, колдошот, жөлөшөт, жакшылыктарды жарата алышат, турмушта майышпай чындили менен эмгек кылышат.

Таштай каткан Филофейдин жүрөгүн эриткен сүйүүнүн керемет күчүн көрбөйсүзбү! Андрей ошол түнүүйкү – соонун ортосунда диванда уктап жатып добул башталганын сезет. Илимпоздун жан дүйнөсүндөгү дүрбөлөң ушул чагылгандай каттуу эле. Бул жерде да, чеберчилик менен көркөм шарттуулуктун кошумча формаларынын бири-символду пайдаланган. Ал эртең жумушка барары менен Рунаны алдырып, сүйүп калганын билдирип колун сурамак болот. Бирок, анын тагдырында бул сапар да жараткандын таш боордугу өкүмдүк кылат. Руна Лопатинага жолугуу ага экинчи жолу буюрбайт. Рунаны Андрейге алып келе жатканда, ал качам депокко учат. Бул окуя анын акыркы үмүтүнүн кыйрашы эле. Аңгыча кайра куруу башталды, ал жасаган иш актуалдуулугун жоготкондуктан, көп узабай космоско аттанды. Космосто калып калуусунун башкы себеби да ушул болчу. Сүйүү сезиминен кийин ал өмүр жолун жана өзүн тазаланууга мажбур кылды. Бирок, ошондой таш боор көрүнгөнү менен анын жүрөгүнүн тереңинде кайсы бир мезгилде токтоп, уюп калган адамдык боорукердик сезим дабар окшойт. Болбосо кантип эле өтө ашынган ташбоор адам, тез аранын ичинде өзгөрүп кетсин? Сүйүү сезими – бул күчтүү сезим, таш боор адамды да □зг□рт□т.

Автор илим жаатындагы ак менен караны Андрейдин образы аркылуу ачууга жетишкен. Андрей Крыльцов учурунда саясий түзүлүштүн кызыкчылыгын аткаруучу курал катары пайдаланылып, же болбосо атайын калыпта жашап келгенин түшүндү, мына ошондон кийин адамдык сезими ойгонуп, жашоодогу жаңы нукка түштү. Рунанын тайманбай бетине айткан сөздөрү кадам сайын кулагында жаңыра берди жана өзүнчө жыйынтык чыгарууга түрткү берди. Ал өзү жараткан иксроддор, (тексиз адамдар) чоңойгондо адамдарды жек көргөн, адамдарга жамандык жасаганга даяр турган иксроддор чыгып калса кантип? – деп чочулай баштады. Өз күнөөсүн моюнга алып, адамзат үчүн бир жакшылык кылып кетүү үчүн Псковдук атактуу Филофей деген монахтын атын өзүнө ыйгарып алды.

Тарыхка кайрылсак – Филофей деген Псковдук Елезаров монастырынын карыясы XVI кылымдын биринчи жарымында жашаган жазуучу болгон, Ал «Москва – үчүнчү Рим» саясий теориясынын түзүүчүсү. Чындыгында эле ошол Филофей карыя Рим папасына кат жазган экен. Филофейдин Псков элине, Москвалык князь Василий III, Иван IV падышасына жана Рим папасына жазган каты архивде азыркы күндө да бар [7]. Ал өз каттарында Псков элин Москвага кошууну жана Псков элинин өсүп-өнүгүүсү жөнүндө кайрылган. Ал эми Рим папасына кайрылган катында, ал адамзат баласынын тагдырына таандык болгон жалпы философиялык маселелер тууралуу ой жүгүртүп, адамзат тагдыры жылдыздар менен планетанын өнүгүүсүнө көз каранды деген астрологдордун ой пикирин четке каккан. Ошондуктан Крыльцовдун өзүн «Филофей» деп атап алышы төгүн жерден эмес. Мейли, азан чакырып мени эч ким монах кылбаса да, деп өзүн-өзү жубатты. Бул ат өзүнүн купулуна толду. Анын Филофей монах аталып алышы Андрей Крыльцовдун жашоосуна койгон чекит эле. Аны менен кошо бүтүндөй мурдагы идеялары талкаланып, таптакыр жаңы инсандын пайда болушуна алып келди.

Филофейдин оюн, максатын футуролог Роберт Борк гана илгиртпей түшүнөт, анткени, жогоруда айтылгандай, Борктун да бүткүл ой-максаты адамзаттын келечегин сактап калууга арналган эле. Бирок, тилекке каршы Борк да алысты көрө билбеген түркөйлүктүн курмандыгы болот. Борктун курман болгонун тээ космосто туруп атайын аппараттардын жардамы менен көрүп отурган Филофей адамдардын жан дүйнөсүн кара туман каптап алганына өкүнөт, рухий жеңилүүгө дуушар болгонун билип, ачык мейкиндикке чыгып, өз жанын өзү кыят. Ошентип, элдин караңгылыгынан Роберт Борк менен космостун кечили Филофей өмүр менен кош айтышат. Ырас, булардын тагдыр сызыгы ар башкача жазылганы менен ойлогон ой-мүдөөсү, үмүт-тилеги, бирөө гана – ал жалпы адамзаттын

келечек тагдырын сактап калуу! Дагы бир илимпоз каарман Энтони Юнгер да жаш илимпоздор чөйрөсүнөн. Ал жаштыгына карабай алысты көрө билген, интелеги жогору, прогрессивдүү көз караштагы, максаты бийик ишмер. Өзүнүн позициясы боюнча эч кимге көз каранды эмес. Ошондуктан Ордоктун командасынан чечкиндүү түрдө чыгып кетет. Анткени, ал идеялык жактан Ордоктун таптакыр карама-каршысы. Ал келечектин ээси, Филофей менен Борктун ишин улантуучу, жаңы муундун өкүлү. Роберт Борк ишке ашыра албаган идеяны (түз эфирди) ал ишке ашырат. Борк чыга албаган курч кырдаалдан Юнгер кыраакылык менен чыгып кетет, акыл калчап чечкиндүү аракеттерди жасай алат. Юнгердин образы аркылуу кыргыз элинин эпосу «Кожожаш менен Молдожашты» элестетсе болот. Кожожаш – Филофейдей көп зыяндуу иштерди жасап, зоодон түшө албай калса, Кожожаштын баласы Молдожаш ошол эле атасы аттап секирип жүргөн тоо-таштардан оңой эле өтүп, зоодон тез жана оңой эле түшүп кетүүсү жаш чечкиндүү Юнгерди элестетет. «Акыл – баштан, асыл –таштан» демекчи, келечекти сактап калуучулар далушул Юнгер сыяктуулар.

Оливер Ордоктун образы – романда терс каармандын образы катары чагылдырылат. Анын жаман адам экендигин анын фамилиясы эле айтып турат. Ал венгр болгон. Венгр тилинде «ордок» деген сөз бизче «шайтан» деп которулат. Ордок бийлик, мансап үчүн бардыгын, ал эмес адамдык абийирин сатып жиберүүгө да даяр. Ал жашоонун маңызы бийликте деп түшүнөт. Бийлик үчүн ал Роберт Борктун өлүмүнө себепкер болот. Ордоктун образы аркылуу жазуучу коомдогу бийликтин төбөлдөрүн, кызмат адамдарын сынга алат. Чындыгында да өзүнүн кертбашынын кызыкчылыгы үчүн бүтүн адамзатты курмандыкка чалуудан баш тартпаган адамдардын жүзү Ордоктун образы аркылуу ачылып берилген.

Ордоктун образына карата А. Акматалиев: «Жазуучунун сүрөттөөсүндө каармандын трагедиясы – рухий дүйнөсүнүн жардылыгында, саясий сокурдугунда» дейт [8]. Алгач ал Боркко чалып, Филофейдин ачылышы тууралуу шайлоочуларыма эмне деп айтам?- деп сурап Борктун түшүндүрмөсүн туура кабыл алгансыйт. Бирок, шайлоочулар менен жолугуп, өз платформасын түшүндүрүп жаткан кезде шайлоочулардын берген суроолоруна: «Жерде эмбриондордун үнүнө кулак төшөлүшү керек» – деп жооп берет. Элге бул сөз жага бербегенин сезип, ошол эле заматта өзгөрүп: Мен эл мененмин, адамдын укугун бузуучуларга жол бербеймин, – деп шартка, ыңгайга жараша, өзгөрүлүп кетет, өзүнүн кызыкчылыгы үчүн Борктун идеяларын жокко чыгарат. Ошентип, эл аны колдоп, ал президенттик такка олтурат. Анын эки жүздүү, кубулма жүзү шайлоочулар менен болгон жолугушууда даана көрүнөт. Автор Ордоктун бетиндеги сепкил тактардын күнгө чагылышып, бир башкача көрүнүшүн да, чебер сүрөттөгөн.

Романдагы бүркөлүп жааган булуттун артынан жарк этип чыгып келген күндүн нуру сыяктуу жаркын образ Руна Лопатинанын образы. Автор аялзатынын акылмандыгын, бийиктигин, тазалыгын Рунанын образы аркылуу ачып берет. Рунанын образы – бул адамзатты, келечекти алааматтан сактап калуучу, дүйнөнүн тынчтыгын тилеген, тынчтыктын тиреги болгон энелердин, аздек таза аялзатынын образы. Филофей ушул аруу аялга карай ойгонгон аруу сүйүүсүнүн башатын, тагдырынын кескин бурулушунун себепкери болгон аялды эскерип мындай дейт: «Мен кабинетимде олтурупалып буркурап ыйладым. Өмүрүмдө бир гана жолу көргөн аялга буркурап ыйладым. Ал аялсыз менин калган өмүрүм бактысыз өтөрүн түшүнүп турдум».

Ал өзү өлүү менен маңкурттукка протест жасагандыгын билдирет. Эмнеси болсо да Рунанын өлүмү текке кеткен жок. Өлүмү гана эмес, бир гана жолу жолугушуусу Крыльцовдун жан дүйнөсүн аңтарып кетти, илимге болгон көз карашында «революция» болуп өттү. Кыскасы бир личностту, экинчи бир башка личностко өзгөртө койду, кадимки эле орус окумуштуусу А. А. Крыльцов космос кечили Филофейге айланды.

Демек, образдар боюнча төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот:

Геометриялык үч бурчтукта – Роберт – Филофей – Юнгер; Бекеринен түрк профессору Билге Эржиласун Ч. Айтматовдун көркөм образ, мүнөз түзүү чеберчилиги жөнүндө мындай ойлорду айткан эмес. «Ал оң каармандарды өтө аша чаап көтөрүп, терс каармандарды жер менен жексен кылбайт. Ар кимди чыныгы жашоодогу орду, же чыныгы жашоодон алынган көз караштан карайт. Бул чыгарманы бир жагынан жеңил ойлуу болуудан сактаса, экинчи жагынан адамдарда жандуу кызыгууну жаратат. Ак адамдар да ар дайым кемчилик кетирип турган жандык экендигин жана ошону менен эле бирге ал дайым сүйүүгө, түшүнүүгө, мамилелерге муктаж экендигин көрсөтө алат. Жазуучу бардык каармандарын жакшы көрөт.

Каармандарына дайыма түшүнүүчүлүк, мээримдүүлүк менен караганга аракет кылат. Билге Эржиласун айткандай «мүдүрүлбөс туяк болбойт». Ар бир адам адашат. Анткени жер жүзүндөгү

эң оор кесип бул «адам» болуу. Адилет белгиленгендей каармандар гана чыгарманын түйшүгүн көтөрүүдө чоң роль ойнойт эмеспи. Алар аркылуу биз эмне жөнүндө ойлоп, эмне жөнүндө түшүнүү керектигин кабылдайбыз.

Ошондуктан бул чыгармадаар бир каарман, аты аталганы да, аталбаганы да, өз жүгүн туура көтөрүп, жазуучу алдына койгон мүдөөсүнө жете алган.

Айтматовдун айбанаттар дүйнөсүнө көз жиберсе турган болсок, анда укмуштуудай бир кооз жана көркөм сүрөт галлареясына кирген сымалдуу таасирде калабыз деп бекеринен айтпайт Садыков[10].

Ч. Айтматов минтип жазган: «Чыныгы реализм автордон да, окурмандардан да барып турган жалтанбаган поэтикалык кыялданууну талап кылат, анткени фантазиялоонун учкул нурлары натуралист жазуучулардын күңүрт баяндоосуна караганда чындыкты курчураак жана күчтүүрөөк жарык кылат»[9].

Кыскасы, кыргыз прозасында каармандарга психологиялык анализ жасаган жана адамдардын турмуш жолунда өсүү жолун көркөм шарттуулук менен баяндаган - бул роман биринчиден, Улуу Ата мекендик согуштун сүрөтүн ачык, сүрөттөгөн чыгармалардан болсо, экинчиден, каармандардын мүнөзүнүн татаалдыгын согушка салыштырып, символикалык түрдө чечмелеген.

Адабият

1. Айтматов Ч. «Кассандра тамгасы». – Б., 1996, –43-44-б.
2. Сыздыкбаев Н.А. О нравственной основе романа «Тавро кассандры» Ч.Айтматова // Междунар. акад. журнал. 2000. – №2. – С. 35–38.
3. Үкүбаева Л. Ч.Айтматовдун каармандарынын көркөм дүйнөсү. – Ф., 1984. –160 б.
4. Тагаев Б. Ч. Айтматовдун чыгармачылыгындагы трагедиялуулук. – Б., 2005. – 152-б.
5. Изакеев С. Кассандра тамгасы жаңы кылымдын чыгармасы // Республика. 15–21 декабрь. 1996.
6. Аннинский Л. Из жизни подкидышей // Дружба народов. – 1995. – №7. – С. 189-191.
7. Коваленко Ю. Чингиз Айтматов запускает на орбиту монаха Филофея // Известия. – 1994. – 30 янв. – С. 7.
1. Акматалиев А. Айтматовдук энциклопедия // –Б., Илим, 1993. – Т. 1. -1993. – 348 б.
2. Айтматов Ч. Кирпичное мироздание или энергия мифа? Беседа с В.Коркиным// Лит.газета-1978.-29-март.
3. Садыков А., Тыныстановна Н. Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы символдор. – Б., 2002. – 50-б.